

PRATARMĖ

Š. m. birželio 2 d. leidinio redakcinė kolegija buvo susirinkusi į posėdį. Jame buvo patenkintas ilgamečio nario Juozo Girdzijausko prašymas nebeprasitelkti jo rengiant spaudai Senąją Lietuvos literatūrą; profesoriui buvo pareikšta širdinga padėka už triūsą bei didžiulį mokslinį indėlį. Vietoje Juozo Girdzijausko į kolegiją buvo pasiūlytos penkių mokslininkų kandidatūros, ir visoms buvo pritarta. Taigi nuo šios knygos redakcinės kolegijos nariais tapo ir jos darbe dalyvauja doc. dr. Dalia Dilytė-Staškevičienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), doc. dr. Žana Nekraševič-Korotkaja (Baltarusijos valstybinis universitetas Minske), dr. Živilė Nedzinskaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), dr. Jakubas Niedzwiedzius (Jogailos universitetas Krokuvoje) ir dr. Magdalena Ślusarska (Literatūros tyrimų institutas Varšuvoje). Pasikeitus darbo vietai, dr. Sigitas Narbutas nuo šiol atstovauja kitą mokslo ir kultūros įstaigą – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką.

Šioje knygoje publikuojami mokslininkų pastarojo pusmečio tyrimai. Sergejaus TEMČINO darbas pratęsia ir papildo 2009 metais išėjusia Iljos Lemeškino monografija atnaujintus Vilniaus chronografo ir jame pateikto Sovijaus mito tyrimus. Mokslininkas atkreipia dėmesį į tai, kad Sovijaus mitas, esantis chronografe, specialistų aiškintas kaip ankstyva baltiškojo folkloro fiksacija arba kaip rytų slavų knygų sukurta iš graikų kalbos išverstų kūrinių kompiliacija. Mokslininko vertinimu, šiuos aiškinimus sunku priimti todėl, kad Sovijaus mitas neturi tiesioginių analogijų nei baltų tautosakoje, nei bažnytinėje slavų raštijoje. Tai verčia ieškoti jo kilmės kitur. Panašaus turinio mitai apie pagonybės (ir jai būdingos pomirtinės kremacijos) atsiradimą

fiksuojami X–XIII amžiais arabų kalba rašytuose kūriniuose, kuriuose aprašomas vadinamųjų sabių (šiaurės Mesopotamijos miesto Harano pagonių) kilmė iš legendinio protėvio Sabio. Ši daugiaaspektė analogija leidžia manyti, kad 1262 metų Chronografe surašytos Sovijaus sakmės pagrindinis mitas yra giminingas arabų literatūroje funkcionavusioms legendoms ir atsirado šiaurės Mesopotamijoje.

Sigito NARBUTO darbe lotyniškosios literatūros šviesoje aptariamos jėzuitų edukacijos ypatybės ir Vilniaus jėzuitų kolegijos veiklos pradžia. Jokia naujiena, kad antrame XVI a. ketvirtyje Europos kultūroje įvyko svarbių pokyčių. Prie reikšmingesnių priskirtinas naujo turinio ir tikslų, priemonių ir būdų edukacijos atsiradimas. Kaip ir anksčiau, sklaidos terpe ir erdvę jai teikė lotynų kalba ir ta kalba grindžiami komunikavimo ir kūrybinės veiklos įgūdžiai. Naujoviška edukacija formavosi tiek protestantiškuose, tiek katalikiškuose kraštuose. Iš jų tos edukacijos poveikis veikiai pasiekė atokiausius Europos pakraščius, nusidriekė į kitus kontinentus. Lietuvą ji pasiekė daugiausia per jėzuitus ir su jais.

Jėzuitų atėjimas į Lietuvą, pirmųjų kolegijų įkūrimas, naujo tipo katechizacijos ir edukacijos diegimas ir kiti dalykai irgi žymi esminių kultūros pokyčių, vykusių Lietuvoje XVI a. paskutiniu ketvirčiu, pradžia. Tie pokyčiai ypač gerai matosi iš įvairiakalbės literatūros raidos. Pavyzdžiui, su jėzuitų veiklos pradžia, su jų katechizacija, mokymu, mokslu ir įvairiašake praktine veikla (pirmiausia knygų leidyba ir spausdinimu) galima sieti originalios visų grožinės ir negrožinės lotyniškosios literatūros žanrų atsiradimą. Tą patį galima pasakyti apie lenkiškas ir lietuviškas knygas. Ypač dideli jėzuitų nuopelnai lietuviškos katalikiškos raštijos atsiradimui, jos raidai, augimui ir plėtrai XVI a. pabaigoje–XVIII a.

Svarbiu, tačiau iki šiol pakankamai neįvertintu dalyku reikia laikyti tą aplinkybę, kad pirmieji Jėzaus Draugijos nariai į Vilnių atvyko iš Prahos ir kai kurių kitų Čekijos ir Moravijos miestų. Numanu, kad Prahos Klementine (Clementinum) taikytų ir propaguotų veiklos formų buvo laikomasi ir Lietuvoje. Apie tai liudija tėvo Baltazaro Hos-

tounskio ir jo kolegų dėmesys vietinėms kalboms ir šv. Petro Kanizijaus mažojo katekizmo vertimai į rusėnų ir latvių kalbas, pasirodę XVI a. 9 dešimtmetyje Vilniuje; turima žinių, kad apie tą laiką šis katekizmas buvo išverstas į lietuvių kalbą ir taip pat išspausdintas, tačiau kol kas jo egzempliorių nėra žinoma.

Živilės NEDŽINSKAITĖS straipsnyje analizuojami odės kompozicijos būdai, kuriuos savo veikaluose pateikia žymiausi XVII–XVIII a. literatūros teoretikai (Skaligeris, Pontanas, Juvenčius), ir jų traktuotės, atsispindinčios LDK jėzuitų kolegijų ir Vilniaus universiteto poetikos bei retorikos paskaitų užrašuose. Konstatuojama, kad odės klasifikuojamos pagal retorikos mokslo taisykles; dažniausiai išskiriamos trys pagrindinės jų rūšys: šlovinamosios (odae encomiasticae), etinės (odae ethicae) ir teisminės, arba kaltinamosios odės (odae iudiciales).

Pirmame ciklo, skirto odžių specifikos analizei, straipsnyje aptariami teoriniai odės komponavimo modeliai, Sarbėvijaus kaip literatūros teoretiko reikšmė poetikos ir retorikos mokslų dėstymo sistemai, vienos iš odžių rūšių – teisminių odžių – specifika. Taip pat akcentuojamos tik LDK kolegijų dėstytojų pateikiamos odžių kompozicijos galimybės, grindžiamos gausiais ne tik Antikos autorių, bet ir vietinių poetų (dominuoja Sarbėvijus) pavyzdžiais, atskleidžiama teorinio ir praktinio odės žanro įvaldymo svarba ugdant kūrybinius ir estetinius mokinių gebėjimus.

Astos VAŠKELIENĖS straipsnyje aptariami dalies XVIII a. Lietuvos lotyniškosios literatūros (sveikinamųjų kūrinių) savitumai. XVIII a. sveikinamųjų leidinių, kaip proginės panegirinės literatūros sudėtinės dalies, specifikos ypatumai rodo XVI–XVII a. tradicijos tęsą. Aptariamam laikotarpiu sveikinimai funkcionavo įvairiais pavidalais: jie buvo leidžiami kaip prozinės enkominės kalbos, elogijų rinkiniai, mišraus tipo leidiniai (juose prozinis tekstas derintas su eilėmis arba elogijais), poezijos leidiniai.

Literatūriniai sveikinimai (gratulationes, salutationes) traktuotini kaip tarpžanrinė proginės literatūros kūrinių grupė. Jų antraščių formuluotėse neteikiama informacija apie žanrinę prieskyrą, tačiau

vartojami specifiniai raktiniai žodžiai: „plojimai, katutės“ (applausus, plausus), „sveikinimas“ (salutatio), „pasveikinimas, džiūgavimas, padėka“ (gratulatio), „triumfo arka“ (arcus triumphalis).

Aptariant Vilniaus akademijos spaustuvės sveikinamųjų leidinių repertuarą, buvo išskirti įdomesni sveikinimų pavyzdžiai. Tai įvairios artificalios kūrybos formos: akrostichas, kubas (kvadratas), kabalistikas. Šias formas reprezentuoja Augustino Juozapo Pavlovskio, jėzuitų autoriaus, akrostichas Echo sanctiore modo fulminantis Periclis (1744), eiliuotas hegzametu, bazilijono Heraklio Lisanskio kūrinys Signum magnum (1730), kuriame įkomponuotas kubas (kvadratas), bei dominikono Hilarijaus Pomiano kabalistinis herbynas Majestas Augusta (1750), eiliuotas eleginiu distichu.

Greta artificaliųjų formų taip pat buvo rašomi įprastinės stiliškos sveikinimai. Iš jų išsiskirtini nedideli deklamacinio pobūdžio kūriniai, pavyzdžiui, eleginiu distichu eiliuotas sveikinimas, dedikuotas Vilniaus vyskupui Ignotui Masalskiui (1762) – jame kalbasi alegorizuota Roma ir Vilnius.

Kaip bene vienintelis sveikinimas, imituojantis epinę poemą, paminėtinas pijoro Motiejaus Dogelio hegzametu eiliuotas kūrinys Arcus triumphalis (1740). Tai – tradicinės struktūros, tačiau išskirtinės metrikos (dedikacija parašyta alkajinėmis strofomis) ir apimties (690 eil.) pavyzdys.

Kadangi sveikinimus inspiravo svarbūs to meto bažnytiniai įvykiai, valstybinio bei visuomeninio gyvenimo aktualijos ir net asmeninės didikų šventės, šie kūriniai, pasak straipsnio autorės, traktuotini ne tik kaip proginės literatūros forma, bet ir kaip epochos aktualijų dokumentinės raiškos galimybė.

Jurgitos ŽAŠINAITĖS-GEDMINIENĖS tyrimas skirtas netituluota Lietuvos sostine trumpam XVIII amžiuje virtusiam Gardinui. Straipsnyje analizuojama jo, kaip sudėtinio bendros LDK kultūrinės tradicijos sando, specifika, aptariamas jame vykęs švietėjiškos sąmonės formavimosi procesas, įtakojęs ne tik kultūrinę, bet ir politinę bei ekonominę

sferas. Akcentuojant aktyvaus LDK reformatoriaus, Gardino seniūno Antano Tyzenhauzo įtakas, iškeltų problemų traktuotė pildoma įvairiais socialinio ir kultūrinio konteksto pjūviais. Iškeliami mažai žinomi vardai, analitinei minčiai įdomios prasmės, jų sąsajos, idėjų kitėjimas, fiksuojamos pilietinės savimonės užuomazgos bei sklaida.

Aušros JURGUTIENĖS straipsnis skirtas literatūros teorijos dalykams. Augant globalizacijai, plečiantis Europos Sąjungai ir stiprėjant nacionalinių literatūrų metanaratyvų kritikai, vis aktualesne tampa regioninė literatūros istorijų modeliavimo bei tyrimo tendencija. Be jos neapsieina ne tik patys naujausi Europos literatūros identiteto įsivaizdavimai, bet ir tautinės literatūros, praradusios homogeninę „tautos dvasios“ aureolę, tyrimai, ir tautinių mažumų, etninių grupių ar tarminių literatūrų gaivinimai. Toks įvairiai profiliuojamos regioninės atminties žadinimas gali būti motyvuotas tik sąmoningu šiuolaikinių literatūros interpretatorių apsisprendimu. Kodėl literatūros istorijose, šalia turėto etnocentrinio tapatybės modelio, vis labiau šiuo laiku įsitvirtina įvairių profilių regioniniai tapatumo modeliai, kvestionuojantys paveldėtą savo ir svetimo opoziciją? Kuo regioninės atminties kūrimo pastangos gali būti svarbios ir perspektyvios atskirų tautų individams bei jų visuomenėms? Šiems klausimams, pasirėmus konkrečiais naujausių regioninių lietuvių literatūros tyrimų pavyzdžiais, straipsnyje yra ieškoma konkrečių atsakymų.

Šioje knygoje toliau publikuojamas tėvo Alberto Kojalavičiaus-Vijūko herbyno vertimas į lietuvių kalbą. Skaitytojų dėmesiui pateikiami „k“ raide prasidėjusių bajorų ir didikų giminių bei paskirų asmenų aprašymai. Taip pasielgta dėl to, kad ši herbyno dalis yra viena iš didžiausių pagal apimtį, tad neblogai atskleidžia Kojalavičiaus kūrybos metodo ir darbo ypatybes. Be to, paskiruose tekstuose esama informacijos apie Žalgirio mūšį.

Dar šioje knygoje esama mokslinės recenzijos: Žana Nekraševič-Korotkaja joje išsamiai aptaria praėjusiais metais išėjusius Jono Radvano Raštus.

Šiomet minime Žalgirio mūšio 600-ąsias metines. Šis svarbus įvykis pakreipė senosios Lietuvos valstybės ir kultūros raidą tuo keliu, kuriuo einame iki šiol. Po Žalgirio esame tokie, kokie nebūtume, jei mūšis būtų pasibaigęs kitaip. Dėl šio priežasties redakcinė kolegija laiko prasmingu dalyku šiųmetėse Senosios Lietuvos literatūros knygoje pagerbti protėvių atminimą, ne tik skiriant jas jubiliejui, bet ir būsimuose tomuose publikuojant daugiau tyrimų Žalgirio tematika.

Sigitas Narbutas
Vilnius, 2010 m. liepos 15 diena